

5. *Плохий С.* Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні: Перекл. з англ. — К., 2005. — 496 с.

The article researches the ways of realization the problems of faith in the novel of M.Vingranovskij under the title «Nalyvaiko». The author indicates the unity of M.Vingranovskij with I.Ogienko in realization of religious consciousness, political culture and ideology of Ukrainian people in the end of XVI century.

Key words and word-combinations: orthodoxy, union, Cossacks, spiritual world, religious factor.

Отримано: 13.09.2007 р.

УДК 821.161.2.09(075.8)

Л.І.Починок

Кам'янець-Подільський державний університет

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ТА ДУХОВНОГО АПОСТОЛЬСТВА У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті робиться спроба осмислення проблеми українських національно-патріотичних змагань у творчості О.Кобилянської в контексті позиції визначних національних громадських діячів, зокрема позиції І.Огієнка.

Ключові слова: державність, нація, інтелігент, апостольство.

Проблема національно-патріотичних змагань в українському письменстві завжди була надзвичайно важливою і актуальною. Не обійшла це питання своєю увагою і белетристика модерної доби, свідок української національно-визвольної боротьби перших десятиріч ХХ століття — Ольга Кобилянська. Поступово заглиблюючись у площину проблеми, осмислюючи і окреслюючи усі її складові у своїй художній творчості, а найперше — у таких полотнах, як повісті «Царівна», «Через кладку», новели «Аристократка», «Балаканка про руську жінку», «Ідеї», «Думи старика», «Зійшов з розуму» та заборонений в радянські часи роман «Апостол черні», — письменниця приходить до розуміння особливої місії української інтелігенції в часи національно-визвольних змагань — місії провідництва, апостольства, як патріотичного, так і духовного.

Це ключове питання у творчості О.Кобилянської та його витоки тривалий час замовчувалися в радянському літературознавстві під тиском пануючої ідеології. Під суворим табу знаходились і наукові студії тих критиків та літературознавців, які намагалися в будь-якому ракурсі висвітлити національно-патріотичну тематику в белетристиці письменниці.

Так, з національно-етичних позицій підходили до творчості О.Кобилянської критики та письменники, що групувались навколо часопису «Українська хата» — М.Євшан [1], М.Сріблянський (М.Шаповал) [2] та ін. Підтримуючи боротьбу письменниці за вільну, горду і

творчу людину, вони підкреслюють не лише індивідуальний, а й громадсько-національний аспект цього змагання. Про новий твір О.Кобилянської — «Апостол черні», наголошуючи на його виховному значенні для наступних поколінь української нації, захоплено говорять у 1928 р., перебуваючи в еміграції, С.Смаль-Стоцький, О.Грицай, М.Шаповал, В.Сімович [3]. Серед найновіших публікацій зарубіжної україністики, привертають увагу студії А.Самофал, В.Жили, В.Косика [4], опубліковані у Мюнхені 1991 р., автори яких намагаються глибоко осмислити порушені у творчості Кобилянської найважливіші проблеми морально-етичного, громадсько-політичного та національно-патріотичного характеру.

У вітчизняному літературознавстві на сучасному етапі важливе місце у вивченні національно-патріотичної та духовної проблематики у творчості письменниці, питань її зв'язків з національно-патріотичними колами займають дослідження Ф.Погребенника, З.Гузара, В.Вознюка, Б.Мельничука, В.Полека, М.Крупи, І.Демченко, Ю.Микосянчик, Я.Роман, О.Горбатюка [5]. У цьому ряді праць згадаємо також і нашу студію [6], в якій простежується еволюція моделі інтелігентського характеру в прозі О.Кобилянської від артистично-індивідуалістичного до громадсько-патріотичного типу.

Однак проблема національного і духовного у творчості письменниці залишається до кінця не вичерпаною і досі актуальною. Тому ще раз спробуємо осмислити процес визрівання і утвердження в її свідомості думки про духовно-патріотичне апостольство української інтелігенції у світлі ідей визначних національних діячів.

Формування світогляду О.Кобилянської відбувалось в умовах несприятливих для розвитку і зміцнення його на українському ґрунті. Однак письменниці пощастило знайти на своєму шляху до українства палку підтримки з боку *С.Окуневської*, *Н.Кобринської*. Завдяки їм О.Кобилянська знайомиться з творами українських письменників. Особливо впливала на її національну самосвідомість поезія *Т.Шевченка*. Шевченко, за словами Кобилянської, «не допускав би забути свою народність, рідну мову і піддержував би любов до рідної землі і скривдженого людства» [7, с.11].

Але не тільки українська лектура сприяла наближенню письменниці до рідного українського світу. Кобилянська приходила до усвідомлення своєї національної сутності й за допомогою творів німецьких та австрійських письменників, зокрема представника «української школи» в австрійській літературі *К.-Е.Францо́за* і німецького філософа, письменника, історика та етнографа *Й.-Г.Гердера*, який, будучи обізнаним з історією слов'янських народів, подорожуючи по їх землях і бачачи їх матеріальне й духовне багатство, пророчучи Україні роль нової Греції. Слова Гердера запали глибоко в душу письменниці. Пізніше вона використовує його пророчу думку в своєму високопатріотичному творі — романі «Апостол черні».

Сприяло зростанню національної самосвідомості О.Кобилянської, її подальшому ідейно-патріотичному розвитку і знайомство з профе-

сором Чернівецького університету, відомим філологом, українським політичним і громадсько-культурним діячем — *С.Смаль-Стоцьким*, про глибоку повагу до якого з боку письменниці свідчать звернені до нього слова: «Всій нашій бідній ще, темнотою побитій народності і Ваше ім'я, і Ваша праця останеться між пануючими брудами — білим монументом» [8, с.242]. Разом з ним у 1899 р. О. Кобилянська здійснює подорож на Східну Україну. Письменниця побувала в Каневі на могилі Т.Шевченка, оглядала численні пам'ятки культури в Києві, що наводило її на роздуми про долю України й українців: «Тут, в Києві, кожний може переконатися, що українці були і що вони мають право бути і в майбутньому» [9, с.424]. До ще глибшого проникнення у світ інтересів та ідей української інтелігенції спонукало Кобилянську знайомство з визначними культурними діячами Наддніпрянської України — родинами *Косачів*, *Старицьких*, *Лисенків*. Особливої ваги письменниця надавала контактам з *Лесею Українкою*: «При ній я заглянула глибше в акції розвою українізму, цебто, націоналізму, і пізнала більше українського світу й поглядів» [9, с.240]. До цієї когорти діячів належить також і відомий письменник, лікар, активний громадсько-політичний діяч, «тарасівець» *І.Липа*, з яким була знайома і листувалась О.Кобилянська. Такі її твори, як новела «Думи старика», яка була надрукована 1905 р. в редактованому І.Липою альманасі «Багаття», та роман «Апостол черні», в ідейному плані перегукуються з укладеною ним програмою «Братства тарасівців», що дістала назву «Profession de foi» — «Визнання віри молодих українців». Основними пунктами цієї програми були: національне, політичне і соціальне визволення України. Основну увагу тарасівці зосереджували насамперед на організаційно-виховній діяльності, спрямованій на піднесення національного духу серед інтелігенції та народу, формування їх національної свідомості.

Крім І.Липи, який був великим патріотом і національним провідником, письменниця спілкувалась і з іншими тарасівцями, визначними громадськими і культурними діячами — *М.Коцюбинським*, *М.Вороним*, *М.Міхновським*. Знайомству Кобилянської з активним діячем українського національно-визвольного руху, фундатором націоналістичної ідеології, речником українського самостійництва *М.Міхновським* також сприяв С.Смаль-Стоцький. Міхновський декілька разів приїздив до Чернівців, був дописувачем місцевого часопису «Буковина». Проте, що письменниця дійсно цікавилася його дописами, свідчать її листи до О.Маковея [8, с.335-347]. У Львові та Чернівцях побачили світ основні праці М.Міхновського: «Самостійна Україна», «Справа української інтелігенції в програмі Української Народної партії», «Х заповідей УНП», політичні концепції яких знайшли свою художню інтерпретацію в романі О.Кобилянської «Апостол черні». У цьому плані особливо привертають увагу думки М.Міхновського про націоналізм та державність, що виявляються в думках Максима Цезаревича, зокрема: «Державна самостійність єсть головна умова існування націй, а державна незалежність єсть національним ідеалом в сфері міжнаціо-

нальних відносин» [10, с.126]. М.Міхновський брав активну участь в організації українського війська навесні 1917 р. Свідомий реального становища України, що прагне позбутися свого колоніального статусу, він зазначав: «Приклади із життя народів Заходу навчили українську інтелігенцію, де шукати гарантії політичної свободи для України; вони навчили, що існує єдина в світі гарантія — то власна сила» [10, с.146]. До такого ж розуміння політичної необхідності для нації, що бореться за незалежність, власної воєнної сили приводить письменниця центрального героя свого роману Юліана Цезаревича. Як бачимо, хоча О.Кобилянська не була в силу багатьох причин активним суспільно-політичним діячем, проте цитовані вище думки речника українського національного оновлення М.Міхновського, а також провідні ідеї його попередників («Братство тарасівців») знайшли широке творче опрацювання в її письменницькому доробку («Думи старика», «За ситуаціями», а особливо — в романі «Апостол черні»). Отож промовистими і незаперечними є слова О.Кобилянської: «Пишучи що-будь, я лиш одно мала в душі: Україну, ту велику, пишну, пригноблену, сковану Україну, її одну й нічо інше» [9, с.205].

Така світоглядна позиція письменниці імпонувала «хатянам». Взаємна увага сприяла плідній співпраці О.Кобилянської з київським часописом «Українська хата», який кваліфікувався в радянському літературознавстві як «войовничо-націоналістичний». Редагований П.Богацьким і М.Шаповалом, журнал мав на меті пробудження національної свідомості серед українців і розвиток рідного письменства, культури і мистецтва. *М.Шаповал*, відомий український громадський і політичний діяч, соціолог, письменник і літературний критик, був палким шанувальником таланту О.Кобилянської, більше того — вважав її своїм духовним учителем, а згодом всіляко сприяв публікації нового роману письменниці «Апостол черні» у Празі в журналі «Нова Україна». Співпраця О.Кобилянської з журналом «Українська хата» посприяла також знайомству письменниці з українським літературним критиком *М.Євшаном*, пізніше стрільцем Української Галицької Армії, в лавах якої він і загинув. Вдача і високі поривання молодого критика знаходили палкий відгук в душі Ольги Кобилянської. Їх єднала мрія про високий ідеал сильної і гармонійної людини, в уявленні і в житті якої поняття «краса», «добро» і «свобода» нероздільні, яка прагне сама й веде інших до висот духу. Естетичне, моральне і національне становить у їх творчості нерозривну єдність, взаємозумовлює одне одного. Роздумаю О.Кобилянської, вкладеним в уста героїв роману «Апостол черні» (о. Захарій, Максим і Юліан Цезаревичі), співзвучно чимало думок *М.Євшана* з його статей, а особливо з промови «Великі роковини України», виголошеної 31 жовтня 1919 р. з нагоди річниці проголошення ЗУНР: «Ми можемо зробити тільки одно: посвятити себе до останку. Мусимо думати тільки про життя будучих поколінь. Ціле життя наше повинно бути концентроване на одній ідеї, ідеї національного відродження. Одно остається до збереження — це наша честь» [11, с.10].

О.Кобилянська була свідком подій перших десятиліть ХХ ст., що мали для українського народу історичне, епохальне значення: змагання за самостійність України, відродження Української державності, проголошення УНР та ЗУНР, всенародне віче в Чернівцях у 1918 р., де було виявлено волю буковинців до злуки з великою Україною, і незабаром – втрата незалежності, окупація українських земель державами-супротивниками. Перебуваючи в матеріально і духовно важких обставинах окупації, Кобилянська не поривала зв'язків з українським національно-визвольним рухом, продовжувала листування з давніми знайомими, відомими українськими громадсько-політичними і культурними діячами, через осіб-посередників, зокрема *К.Студинського*. Гарячу підтримку і опору знаходила О.Кобилянська в українських емігрантських колах Америки, Канади, а особливо ж Чехословаччини (Прага), де побувала влітку 1928 року і звідки до неї безперервно йшли імпульси національно-визвольних змагань (В.Сімович, С.Смаль-Стоцький, М.Шаповал).

Цікаво, що в цей період, період активної роботи над романом «Апостол черні», серед лектури письменниці особливо виділяється історична тетралогія *Б.Лепкого* «Мазепа», з автором якої Кобилянська була особисто знайома. Історична епопея *Б.Лепкого* про гетьмана Івана Мазепу, який став символом української незалежності, могла мати, як гадаємо, певний вплив на письменницю під час доопрацювання нею роману «Апостол черні». Пізніше, 1931 р., увагу письменниці привертає «Щоденник (1907-1917)» визначного діяча української культури *Є.Чикаленка*, що охоплює важливі події духовно-національного відродження України, доносить до читача живі образи сучасників *Чикаленка*, які залишили тривкий слід на скрижалях історії України. Читання «Щоденника» також могло позначитись на романі «Апостол черні», який довершувала в цей час О.Кобилянська. Зауважимо, що письменниця була особисто знайома з *Є.Чикаленком*: 1904 р., гостюючи у Чернівцях, він відвідав її «в малесенькій хатині» [12, с.335].

Також цілком прозоро виявляються у творчості О.Кобилянської думки *І.Огієнка*, відомого державного діяча, сподвижника української науки, культури й освіти, ідеолога української нації, що усе своє свідоме життя слугував ідеям самостійності та соборності України. Хоча не маємо прямих доводів їх особистого знайомства та спілкування, цілком вірогідним є припущення, що письменниці могли бути відомі праці *І.Огієнка* через їхніх спільних знайомих – декана Чернівецького університету, професора і посла *С.Смаль-Стоцького* та професора Львівського університету *О.Колессу*, що були присутні у жовтні 1918 р. на урочистому відкритті очолюваного *І.Огієнком* Кам'янець-Подільського університету, а також голову Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка у Львові *К.Студинського*, який з цієї нагоди надіслав *І.Огієнку* вітального листа, а згодом, як і *О.Колесса*, був членом редакційно-наукової колегії редакovanого *І.Огієнком* журналу «Наша Культура». Як і *Огієнко*, *Кобилянська* усвідомлює, що український народ, який прагне бути повноправною нацією, мусить мати по-справ-

жньому свою, віддану йому національну еліту, яка б консолідувала всі прогресивні сили народу і витворювала з нього націю. А для досягнення цієї величної мети українська інтелігенція повинна позбутися усталеного почуття меншовартості всього рідного, національного, особливо це стосується мови, адже, за словами І.Огієнка, «у кожного народу в його живій мові ховається найсвятіше: його віра, його серце, його душа, його культура, його філософія» [13, с.54], домогтися єдності, згуртованості у своїх лавах і єдностайності у своїх змаганнях за національну ідею. Як влучно сказав митрополит Іларіон в одній із своїх проповідей, «ми недержавні тільки тому, що ми ще незакінчена нація, що ми ще не вміємо говорити «єдиними устами і єдиним серцем» [13, с.49]. Це ж непокоїло й О.Кобилянську. У листі до українців в Америці від 5/II 1924 р., що був опублікований у Нью-Йорку в українській газеті «Свобода», О.Кобилянська писала: «Ми не вміємо бути з'єднаною силою, бути одною фортецею. Не вміємо на противників нашого існування національного і розвою культурного спокійно, зорганізовано наступати» [14].

Як бачимо, перебування, хоч і вимушено пасивне, в гущі історичних подій, національно-визвольних змагань, творче сприйняття досвіду активних учасників цих подій, українських громадсько-політичних і культурних діячів, узагальнений в їх політичних, літературно-критичних, історико-художніх та мемуарних працях, внесли у творчість О.Кобилянської нові світоглядні й ціннісні орієнтири. Осмисливши увесь трагічний досвід національно-визвольних змагань української інтелігенції, Кобилянська підходить до розуміння необхідності створення гідних наслідування моделей та зразків, які несли б великий ідейний і моральний заряд. Ці роздуми письменниці про долю нації, держави, про апостольську, провідничу роль національної інтелігенції у справі громадсько-політичного і духовного піднесення України видились у високопатріотичних творах Кобилянської цього періоду — «Сниться», «Зійшов з розуму», «Апостол черні».

Список використаних джерел:

1. *Євшан М.* Критика; Літературознавство; Естетика. — К., 1998.
2. *Сріблянський М.* Боротьба за індивідуальність // Українська хата. — 1912. — Кн. 3-4. — С.170-185; *Поет* майбутньої людини: З нагоди 25-ліття письменської діяльності Ольги Кобилянської // Книгар. — 1918. — Ч. 11. — С.631-638.
3. *Ольга Кобилянська:* Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887-1927) / Зладив Л.Когут. — Чернівці, 1928.
4. *Збірник* на пошану Ольги Кобилянської / За ред. О.Кисілевської-Ткач. — Мюнхен: Укр. Вільн. ун-т., 1991.
5. *Науковий вісник* Чернівецького ун-ту. — Вип. 58-59. — Чернівці, 1999; Вип. 216-217. — Чернівці, 2004.
6. *Починюк Л.* Ольга Кобилянська: Знайома постать у новому ракурсі. — Кам'янець-Подільський, 2005.
7. *Три книжки* // Світ. — 1929. — Ч. 1.
8. *Кобилянська О.* Твори: У 5 т. — К., 1963. — Т. 5.

9. *Кобилянська О.* Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / Упоряд. Ф. Погребенника. — К., 1982.
10. *Міхновський М.* Самостійна Україна // Політологія: Кінець ХІХ — перша половина ХХ ст. — Львів, 1996. — С.126-135.
11. *Євшан М.* Великі роковини України: З новим роком боротьби Галицько-Української Армії. — Відень: Видання Уряду преси і пропаганди Західної УНР, 1920.
12. *Чикаленко Є.* Спогади: 1861-1907. — Нью-Йорк: УВАН у США, 1955.
13. *Огієнкові афоризми і сентенції: До 115-річчя від дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) / Упоряд. З.Тіменика.* — Львів, 1996.
14. *Кобилянська О.* Лист до українців в Америці від 5/II 1924 р. // *Фонди Чернівецького літературно-меморіального музею О.Кобилянської.* — №807.

In the article is given a shot comprehension of problem of Ukrainian national-patriotic competitions in O.Kobylyanska's creation in the context of position of prominent publicmen, in particular I.Ogienko's position.

Key words and word-combinations: state system, nation, intellectual, apostle.

Отримано: 20.09.2007 р.